

SPRAWOZDANIA I KOMUNIKATY

SPRAWOZDANIE Z MIĘDZYKONFERENCJI NAUKOWEJ „WOLNOŚĆ I JEJ OGRANICZENIA W KULTURZE EUROPY ŚRODKOWEJ”,
ZABRZE 14–15 XI 2013 R.

Międzynarodowe konferencje naukowe z cyklu „Kultura Europy Środkowej” odbywają się w Zabrzu od 1997 r. Przyczyniają się do odkrywania źródeł kulturowej tożsamości tej części Europy i poznawania jej bogatej przeszłości. W szerokim kontekście europejskim przybliżają m.in. historię Śląska, jego dzieje społeczne, gospodarcze i kulturalne. Organizowana po raz siedemnasty przez Urząd Miejski w Zabrzu i katowickie oddziały Polskiej Akademii Nauk oraz Polskiego Towarzystwa Historycznego konferencja zgromadziła, tradycyjnie już, polskich i zagranicznych badaczy reprezentujących różne dziedziny wiedzy. Wzięli w niej udział uczeni z ośrodków naukowych w kraju, jak również z Czech, Litwy, Ukrainy i Izraela. Tegoroczne obrady poświęcone zostały tematowi wolności jako jednemu z kluczowych pojęć kultury europejskiej, funkcjonującemu w filozofii i teologii, historii, sztuce i literaturze, prawie, polityce i ekonomii. Jak podkreślił we wprowadzeniu przewodniczący Rady Naukowej Konferencji, Antoni Barciak, dzisiejsze czasy przynoszą wymóg sięgania do odwiecznych kwestii i starych, podstawowych pojęć, aby zobaczyć je w całej złożoności i, odczytując na nowo, osadzić we współczesności.

Zabrzańskie konferencje mają pojemną formułę, wyróżnia je interdyscyplinarność oraz różnorodność form przekazu. I tak czasie dwóch dni zaprezentowano dwadzieścia cztery referaty, a obrady poprzedził panel dyskusyjny. Zainicjował go wykład polityka i dyplomaty, byłego przewodniczącego Knestu i ambasadora Izraela w Polsce Szewacha Weissa („Czy prawo międzynarodowe ogranicza wolność?”), poświęcony rozumieniu wolności w kontekście rozwoju demokracji. W ten sposób zapoczątkowana została dyskusja „Problemy wolności we współczesnym świecie”, z udziałem historyk sztuki Ewy Chojeckiej, medioznawcy

Krystyny Doktorowicz, politologa Szewacha Weissa, lekarza Jana Duławy oraz historyków Antoniego Barciaka i Tomasza Fałęckiego. Paneliści, rozważając różne pojmowanie wolności, wskazywali na jej ograniczenia wynikające z odpowiedzialności, którą ponosi każdy człowiek jako istota wolna i świadoma. Dynamika i wielowątkowość dyskusji wywoływały żywe reakcje słuchaczy, zwłaszcza licznie zgromadzonej młodzieży. Tę część spotkania zakończyła projekcja filmu dokumentalnego *ALIJA przez MOST do kraju przodków* zrealizowanego przez Wojciecha Królikowskiego, poświęconego przeprowadzonej w latach 90. XX w. przez polskie służby specjalne tajnej operacji przerzutu Żydów ze Związku Radzieckiego do Izraela.

Zakres tematyczny zaprezentowanych w czasie obrad konferencji referatów był szeroki, a obejmował zagadnienie wolności i jej ograniczeń od średniowiecza do czasów współczesnych. Referaty zostały podzielone na trzy grupy problemowe. Pierwsza, zatytułowana „Semantyka wolności”, zawierała wystąpienia rozpatrujące różne znaczenia słowa „wolność”. Marek Cetwiński („Średniowiecznych Ślązaków pojmowanie wolności”) przedstawił poglądy na temat wolności autorów dokumentu historycznego, prawnego i językowego, jakim jest *Księga Henrykowska*. Ideę wolności jako daru Boga przekazywanego ludziom przez jego wybrańców omówił Marek Stawski („Wolność a hagiografia. Święty wobec jej ograniczenia”). Z kolei Marie Bláhová („Počátky státu a osobni svoboda v dilech českých středověkých kronikářů”) zaprezentowała początki pojmowania prawa i osobistej wolności w dziełach czeskich średniowiecznych kronikarzy. Przedmiotem analizy Beaty Wojciechowskiej („Kategoria wolności w wybranych komentarzach uczonych krakowskich późnego średniowiecza”) stały się natomiast poglądy Arystotelesa i Jana Buridana na temat wolności znajdujące odbicie w późnośredniowiecznych komentarzach autorów krakowskich. Alicja Kulecka („Przestrzenie wolności i niewoli w twórczości i działalności Henryka Rzewuskiego”), charakteryzując poglądy Henryka Rzewuskiego w kontekście innych teorii XVIII i pierwszej połowy XIX w., wskazała na poszukiwanie przestrzeni wolności w warunkach niewoli politycznej. Nie tylko dzieła historyczne i literackie były przedmiotem zainteresowań referentów. Bogusław Czechowicz („Między ciężarem wolności a eschatologicznym lękiem. Z rozważań nad *Melencolią I* Albrechta Dürera”), interpretując rycinę norymberskiego malarza, będącą jednym z największych z rebusów kultury, zwrócił uwagę na tragiczny wymiar wolności wiążącej się z wewnętrznym rozdarciem człowieka, w szczególności artysty.

Druga grupa tematyczna, zatytułowana „Wolność twórcza”, skupiała referaty dotyczące pojmowania wolności przez artystów. Rozpoczęło ją

wystąpienie Waldemara Hanasza („Granice wolności słowa: kiedy fałsz powinien być wolny”), który podjął problem wolności słowa łączącej się z dążeniem do prawdy i wolnością od fałszu. Wojciech Iwańczak („Kilka uwag o wolności twórczej pisarza w średniowieczu”) na przykładzie kronik średniowiecznych przedstawił granice konwencji i możliwości zachowania swobody i indywidualizmu twórców tej epoki, a Jolanta M. Marszalska („Wolność ograniczona, czyli problem cenzury wewnętrznej wobec pism wydrukowanych w oficynach ariańskich w Rzeczpospolitej w XVI i pierwszej połowie XVII wieku”) omówiła zjawisko autocenzury, w znacznym stopniu ograniczającej swobodę twórcy. Na zagadnieniu możliwości wyboru używanego w dokumentach pisma skupiła swą uwagę Rūta Čapaitė („Wolność i jej ograniczenia w świetle koegzystencji kursywy gotyckiej i humanistycznej w kancelariach Wielkiego Księcia Litewskiego i dostojników litewskich w ostatniej ćwierci XV i na początku XVI wieku”), omawiając stanowiącą w istocie starcie dwóch kultur swoistą walkę kursywy gotyckiej i humanistycznej. Dwa spośród referatów poświęcone były prawu artysty do wolności. Jan Pacholski („Wolny jak poeta? – Prawda to czy mit?”) wykazał, że niewiele epok sprzyjało wolności twórczej, a pisarze rzadko mogli sobie pozwolić na niezależność. Jeszcze inne doświadczenie wolności i jej ograniczenia przedstawił Zbigniew Bajek („Kiedy pytać o wolność? Refleksje autora projektów «Wymiary Wolności», «Labirynt Wolności», «Horyzont Wolności»”), prezentując własne projekty plastyczne, realizowane w murach więzienia poprzez bezpośrednie kontakty i warsztaty z osobami osadzonymi.

Ostatnią grupę tematyczną stanowiły referaty zebrane pod tytułem „Wolność w życiu społecznym”. Sławomir Gawlas („Od wolności osadniczych do wolności szlacheckich”) ukazał funkcjonowanie idei wolności w mentalności politycznej polskiej szlachty, a Urszula Sowina („Wolność i jej ograniczenia w przestrzeni miasta przełomu średniowiecza i nowożytności”) przedstawiła wolność jako kategorię prawną regulującą stosunki w mieście. W kilku wystąpieniach poruszony został problem tolerancji religijnej. Ks. Waldemar Graczyk („Działalność Trybunału Inkwizycyjnego na Mazowszu Północnym i Ziemi Dobrzyńskiej w połowie XV wieku”) omówił sposoby tropienia i zwalczania przez inkwizycję herezji i heretyków, zaś Bogdan Rok („Kościół katolicki wobec innowierców w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII wieku”) zaprezentował działania Kościoła litewskiego na rzecz pozyskiwania wiernych ze społeczności protestanckich i żydowskich. Ks. Henryk Olszar („Pielgrzymowanie do Piekarów w okresie odzyskiwania niepodległości”) ukazał polityczną rolę sanktuarium w Piekarach, które na początku XX w. stało się ośrodkiem o dużej sile oddziaływania. Wybitnej

postaci Kościoła, arcybiskupowi Józefowi Teodorowiczowi i jego działalności politycznej i niepodległościowej, poświęcony został natomiast referat Stefana Ciary („Arcybiskup ormiańsko-katolicki Józef Teodorowicz, lwowski bojownik o wolność dla Śląska. Z okazji 75 rocznicy śmierci”). Problem ograniczenia wolności wyznania w czasach PRL-u starał się z kolei ukazać ks. Marek Truszczyński („Wolność wyznania w PRL w dziedzinie katechizacji dzieci i młodzieży. Porównanie regionu przemysłowego [diecezja katowicka] i wiejskiego [diecezja łomżyńska]”). Następne zagadnienie, podjęte przez Olę Oseredczuk („Stanisław Kulczyński, rektor Uniwersytetów Lwowskiego i Wrocławskiego w walce o wolność studiowania. Problem studentów żydowskich i ukraińskich na Uniwersytecie Jana Kazimierza w latach trzydziestych XX w.”), to wolność dostępu do nauki i związana z nią działalność rektora Uniwersytetu Lwowskiego w dziedzinie swobód studenckich. Kilka wystąpień poświęconych zostało problematyce zniewolenia w Europie Środkowej po II wojnie światowej. Zygmunt Woźniczka („Polskie państwo na wychodźstwie – największa enklawa wolności wśród narodów Europy Środkowej po 1945 r.”), przeprowadzając analogię między Wielką Emigracją popowstaniową a powojenną, zarysował koncepcję państwa polskiego na emigracji jako przeciwwagi do sytuacji panującej w kraju. Jacek Kurek („Wolność z nami... Czechosłowacka i polska scena rockowa w służbie wolności w latach 70. XX wieku”) natomiast wskazał na rolę muzyki rockowej w kształtowaniu postaw buntu i poczucia wolności w krajach „bloku socjalistycznego”. Jeszcze inny aspekt zniewolenia przedstawił Grzegorz Miernik („Deficyt wolności gospodarowania i jego skutki: przykład Polski Ludowej”), dowodząc nie tylko materialnych skutków braku wolnego życia gospodarczego. Zagadnieniu wolności badań naukowych i związanym z tym dostępem do archiwaliów, w kontekście przepisów o ochronie danych osobowych, poświęcone zostało wystąpienie Andrzeja Biernata („Udostępniać i chronić. Dylematy archiwisty wobec oczekiwań użytkowników dotyczących dostępu do archiwów”).

Organizatorzy konferencji zadbali o sprawne przeprowadzenie obrad, których dyskusja panelowa odbyła się w Teatrze Nowym, a część referatowa i towarzyszące jej polemiki – w Muzeum Górnictwa Węglowego. Jeszcze jednym punktem programu był wieczorny zjazd szybem kolejowym do zabytkowej kopalni Guido na poziom 320 metrów (gdzie znajduje się najgłębiej położona trasa turystyczna w kopalniach węgla kamiennego w Europie), jej zwiedzanie i przejazd podwieszaną kolejką.

Zaprezentowane podczas obrad referaty wskazują na szerokie potraktowanie podjętej problematyki. Ukazana została historia i ewolucja

pojęcia wolności, a także różne formy i stopnie wolności oraz widoczne we wszystkich dziedzinach życia jej ograniczenia. Niektórzy z referentów starali się w swoich wystąpieniach zarysować syntetyczny obraz tematu – niestety nie zawsze skutecznie, zwłaszcza gdy opracowany był bez szczegółowych badań i analiz. Część problemów, zapewne ze względu na wąskie ramy czasowe, została zaledwie zasygnalizowana. Najbardziej interesującym aspektem zarówno całej konferencji, jak i poszczególnych referatów były prezentacje o charakterze źródłowym, analizujące zachowane źródła i teksty kultury. Katalog podjętych wątków i zagadnień pokazał skalę problemów i równocześnie trudności badawcze. Sformułowane z rozmaitych punktów widzenia charakterystyki fenomenu wolności skłaniały do stawiania pytań i wywoływały dyskusje, które tradycyjnie już stanowią istotną część konferencji, na co zwrócił uwagę w podsumowaniu Wojciech Iwańczak. Ożywione polemiki umożliwiały wymianę poglądów oraz pogłębiały interdyscyplinarne podejście do problemu. Trwałym dorobkiem, który pozostanie po zabrzańskich obradach, będzie kolejna publikacja pokonferencyjna.

Beata Nycz